

FRAMTIDENS SVENSKA UTRIKESPOLITIK

Av professor NILS HERLITZ, Djursholm

DA INTRESSET för utrikespolitik i min ungdom började taga fart, särskilt under Harald Hjärnes inflytande, blev den liksom ett fascinerande litet specialintresse vid sidan av andra allmänna intressen, givetvis sammanhängande med försvarspolitiken men utan djupare samband med vår politik i övrigt. Det är annorlunda nu. Att utrikespolitiken är av livsavgörande betydelse ha vi erfårit under detta krig då praktiskt taget allt vårt handlande måst inriktas efter utrikespolitiska kompasser. Jag syftar icke blott på eftergifterna för främmande anspråk i angelägenheter som vi vant oss att betrakta som fredade för ingripanden. Jag tänker framför allt på det ständigt förhandenvarande tvånget att så inrätta hela vår politik — försvarspolitik, ekonomisk och social politik, kulturpolitik — att vår självständighet kunnat upprätthållas. Det blir kanske annorlunda efter kriget, men nog kommer det utrikespolitiska inslaget i politiken att bli lika markant. Folkens inbördes beroende växer och kommer att växa och därmed de anspråk de ha att ställa på varandra. Men då samtidigt i och med den fortskridande socialiseringen folkens liv i så hög grad tagits om hand av staterna, förvandlas allting till statsintressen, som statsledningarna hävda gentemot varandra. Allsköns politisk strävan kommer att få utrikespolitiska konsekvenser, utrikespolitisk udd.

Utrikespolitik är med andra ord — och kommer att förbli — en högst omfattande och komplicerad företeelse, som bedrivs icke endast i Arvfurstens palats utan också på många andra håll inom det vi traditionellt kalla inre politik. Man kan förbise dessa utrikespolitiska aspekter och driva politik efter egna linjer under den förutsättningen att utrikesdepartementet efteråt krafvar kastanjerna ur elden. Det är nu ingen lycklig politik. Det är bättre att de politiska aspekterna alltid hållas levande. Hela vår politik

Föredrag inför Uppsala studenters allmänna diskussionsförening den 8 mars 1945.

måste med andra ord internationaliseras. Detta icke i den populära betydelsen av en allmän känsla för mellanfolkligt samförstånd utan i betydelsen av klar uppfattning om de internationella sammanhangen, med allt vad de rymma av ont och gott. Det är den nationella sockenpolitiken som måste övervinnas. Man har kanske särskild anledning att resa detta krav i svensk politik. Vårt politiska liv har av ålder haft sin styrka i den lokala, kommunala förankringen: ingen har förresten med mera övertygelse än jag prisat detta särdrag. Men allting har två sidor. Det innebär för kommunalpolitikern ett slags självövervinnelse att bli rikspolitiker. Men det är ett ännu större steg som fordras av honom om han skall anlägga internationella synpunkter. Jag glömmer aldrig ett föredrag av Jacob Worm-Müller om de norska stortingsmännens handlingar om ett modus vivendi med tyskarna sommaren 1940. Till skildringen av rumpparlamentets hjälplöshet inför en situation som låg långt utanför dess vanliga synkrets knöt han den slående reflexionen, att här röjdes den nordiska kommunaldemokratiens begränsning.

Om jag har rätt i vad jag sagt är det klart att utrikespolitiska aspekter måste ingå som en väsentlig ingrediens i svenska politiska program; eljest bli de ofullgångna och verklighetsfrämmande. Därmed följer, ifall de inrikespolitiska gränslinjerna åter dras upp på allvar, att djupgående motsättningar kunna uppkomma på detta område icke blott som en följd av olika syn på de utrikespolitiska sammanhangen utan även som en konsekvens av skilda inrikespolitiska handlingslinjer. Det har sagts, att vi väl kunde göra oss av med samlingsregeringen, men ändå fullfölja ett utrikespolitiskt samlingsprogram. Men det blir ingen lätt sak.

Perspektivet är oroande. Nog kan ett folk tåla ett visst mått av utrikespolitisk meningssplittring. Men går den djupt, blir den farlig. Det är sannerligen icke lyckligt, om en stor del av folket stannar i principiell och bestämd opposition mot regeringens utrikespolitik. Särskilt kusliga bliva perspektiven, om man räknar med en ganska permanent maktställning för de förenade socialistiska partierna. Skall det gå oss väl i sådant läge, fordras det ett mycket stort mått av hänsyn och besinning från majoritetens sida på sådana områden av vår politik som ha utrikespolitisk betydelse.

När man begrundar vår utrikespolitiska målsättning i det läge som uppkommer efter kriget, måste man utan vidare utgå från en förutsättning som väl de flesta äro ense om, nämligen att vi komma

att leva i en ond värld, och att utrikespolitiken hädanefter som hittills måste räkna med möjligheten av nya krig, räkna med makten såsom den avgörande faktorn. Man kan, vilken politisk åskådning man än hyser, med fasa fråga sig, vart detta månede bära hän. Men man kan icke undgå att se verkligheten i ögonen. Det är en fruktansvärd revolution som har ägt rum och äger rum i Europa. Hur skulle det vara möjligt ens för de visaste och måttfullaste statsmän att ur ett kaos av atomiserade folkspillror åter forma hållbara statsbildningar, levande folk, i vilka människorna kunna komma till ro! Men vad värre är: kunna vi lita på att visheten och måttfullheten komma till makten? I en tid då allting gammalt brister, vakna de djärva drömmarna, de hämningslösa aspirationerna. Nu råda planhushållarna, samhällsingenjörerna, militärpolitikerna, alla dessa som i sin hybris tro sig om att skapa om människorna efter sina huvuden och ordna dem som kuggar i sinnrika maskinerier, men veta föga om villkoren för livets sunda växt. De nazistiska välvningarna ha fört oss till den punkt där vi nu stå. Och vad kommer sedan? Jag är rädd för den socialistiska planhushållarmentaliteten som pockar på våldsamma operationer i de feberhärjade folkkropparna. Jag är rädd för den också därför att ju mera staten kommer att betyda för människorna, desto mer komma staterna i harnesk mot varandra. Icke minst oroas jag av tecknen till en ånyo triumferande kabinettspolitik. Att schackra med länder och folk, att stycka, byta och kompensera — det kunde gå an i en tid, då det betydde mindre än nu för människorna, vilken herre de lydde under. Nu är det en fruktansvärt allvarlig sak. Och det blir icke bättre genom att det som skall ske betecknas såsom en rättvis straffdom över människor, vilka förmenas hava ådragit sig ansvar för sin överhets gärningar genom att ej revoltera.

Att i denna vilda tid uppställa det svenska rikets bestånd som målet för vår utrikespolitik är icke någon patriotisk commonplace. Ur planetariska nyordningsperspektiv ter sig en småstat som Sverige ganska obekvämlig och negligable. Men just i detta läge kunna vi med bättre samvete än någonsin koncentrera oss på den till synes föga storslagna uppgiften att hålla just detta gamla rike vid makt. I en tid då man framför allt ägnar sig åt att med ovissa utsikter söka skapa nytt liv, där det gamla slocknat eller släckes, då är det sannerligen ingen trångbröstad egoism, om man till det yttersta slår vakt om en stat, där livet ännu kunnat gå sin jämna gång, där människorna funnit sig ganska väl

till rätta och som i varje fall rätt hjälpligt fogat sig in i de internationella sammanhangen. Varje sådant stycke friskt liv är en tillgång i en sjuk och sargad värld.

Men på vad sätt värna vi bäst vår frihet?

Det är en ganska rotfast svensk tradition att friheten skall värnas genom en utpräglad passiv politik som avvärjer alla direkta angrepp men i övrigt låter världen utanför våra gränser utvecklas bäst den vill. Denna tradition har befasts genom en skev syn på vår historia. Det hör till den nationella ideologi som omhuldats under krigsåren, att det svenska samhället vuxit fram under folkstyrelsens stillsamma värv; forna tiders krig och förvecklingar te sig som besynnerliga och fördärvliga förirringar, som man nu icke riktigt vill vidkännas. Man glömmer att det svenska rike, som nu räknas som den av naturen givna ramen för vårt folks liv, fått sin yttre form och sin struktur bestämd just genom en ganska frejdig och aktiv utrikespolitik. Jag tänker särskilt på 1600-talet. Och just nu i år — 300 år efter Brömsebrofreden — tänker jag på att gotlänningar, hallänningar och jämtar näppeligen någonsin blivit svenskar, om Sverige ej på den tiden drivit storpolitik på tysk botten.

Huru som helst: det är en passivitetens politik som vi i stort sett följt under världskriget och under långliga tider dessförinnan. Det är mycket som har talat för denna förträngning i perspektiven. Vi ha, fram till 1939, levat i ett så lugnt hörn av världen, att det som hände därute verkligen icke spelade så stor roll. Och sedan väl den utrikespolitiska passiviteten blivit en ingrediens i vår nationella ideologi, avpassades vårt försvarsväsen därefter. Igelkottspolitik under kriget blev en ofrånkomlig konsekvens. Det stod icke i vår makt att improvisera några nya linjer.

Men nu böra våra ögon vara öppnade. Nu bör det stå klart att vi måste, så snart vi få händerna något så när fria, söka föra vad jag ville kalla en aktivare politik. Behöver jag säga att ordet aktivitet i min mun icke har något med aggressivitet att göra? Jag tar det i ungefär samma mening som då man talar om medborgerlig aktivitet i motsats till den passiva underkastelsen. Aktivitet innebär att vidga perspektiven, att orientera sig i de förhållanden ute i världen av vilka vår egen välfärd beror, att göra någorlunda klart för oss, hur vi kunde vilja ha det ställt med staternas sammanlevnad och så göra vad som befinnes stå i vår makt för att utvecklingen mätte gå i den rätta riktningen. Allt detta i första hand för att öka vår trygghet. Men en politik, som icke stannar

vid att passivt avvärja faror, kan bli något annat och mera: en insats till gagn även för andra folk. Jag vet att alla försök att i utrikespolitiken särhålla egoistiska och altruistiska motiv äro vanskliga. Men så mycket kan åtminstone sägas, att ett aktivt grepp i vår utrikespolitik är ägnat att skänka oss det även för ett folk värdefulla medvetandet att ha ett ansvar och fylla en uppgift.

För mig står det klart att det väsentligen är Norden, som ger oss vår uppgift. Utan att här offra tid på argumentering i en fråga som diskuterats så mycket, deklarerar jag korteligen min anslutning till den meningen att Nordens — eller våra tre grannländers och vår egen frihet måste vara den primära riktlinjen för aktiv svensk utrikespolitik. Därvid erkänner jag att jag icke ens för mig själv kan göra fullt klart, i vilken grad jag härvid bestämmes av svenska intressen eller nordiska intressen eller av tron på Nordens roll i folkens samfund.

Frågar man sig nu, vad Sverige kan göra i framtiden för Nordens frihet — uppgifterna för dagen är det icke meningen att här dryfta — möter man först och främst frågan, om icke vår säkerhet och Nordens frihet bäst tryggas helt enkelt genom att vi liksom de övriga nordiska folken ansluta oss till den blivande internationella säkerhetsorganisationen. Meningen med den är ju, att varje ansluten stat skall, mot det att den s. a. s. ställer sig till organisationens förfogande, i gengäld kunna påräkna de förbundna staternas verksamma stöd.

Det faller sig naturligt att här väga vinning och risker.

Vinningen består i en apparat till avvärjande av angrepp, som på sätt och vis blir säkrare än folkförbundets. Den skall nämligen helt stå under säkerhetsrådets kommando. Det kan tyckas att Norden kunde leva tryggt under ett så effektivt skydd. Detta desto mera som det är meningen att säkerhetsorganisationen skall lämna skydd icke blott vid angrepp utan redan då freden hotas. Men det finnes allvarliga hakar i systemet, som man måste ha ögonen på.

För det första: det skapas icke, icke ens på papperet som i folkförbundsakten, någon säkerhet för att organisationen inskrider mot en angripare. Rådet har frihet att handla efter omständigheterna. Det kan mycket väl hända, om något av Nordens länder angripes, att organisationen förhåller sig passiv.

Särskilt är organisationens värde i det fall, att en stormakt angriper, mycket dubiöst. Det är i denna stund ovisst, huru omröstningarna i säkerhetsrådet skola gå till, om det är en stormakt som

angriper eller hotar. Troligast är väl, att man i varje fall icke kommer att låta ett majoritetsbeslut om militära åtgärder bli gällande i ett sådant fall; då uteblir hjälpen. Men även om man går den motsatta, principiellt riktiga vägen och låter en aggressiv stormakt lyda under samma dom som en småstat, måste man räkna med att i en sådan situation organisationen praktiskt taget faller tillsammans. Det är mycket ovissst, vilken hjälp en angripen eller hotad nordisk stat då kan hoppas på.

Effektiv blir säkerhetsapparaten sålunda knappast, om en stormakt skulle slå in på en mot Norden riktad aggressiv politik. Verksam blir den — för att endast tala om lägen som ur nordisk synpunkt bliva av betydelse — blott för den händelse att en tysk revancheaktion efter nederlaget skulle komma att riktas mot någon nordisk stat.

Detta om de fördelar säkerhetsorganisationen kan komma att erbjuda Nordens länder. Och vad är det å andra sidan för bördor och risker vi taga på oss?

För det första de förbindelser som vi påtaga oss med hänsyn till de samfälliga aktionerna mot fredsstörare. Vi ha att, nolentes volentes, delta i ekonomiska och militära tvångsåtgärder, d. v. s. eventuellt föra krig på kommando. Detta är ett dyrt pris, men jag tror att man bör betala det, om man därigenom kan verksamt bidra till fred och säkerhet. Det är emellertid icke säkert att man gör det. Tvångsåtgärderna bestämmas som sagt helt av säkerhetsrådets gottfinnande; om icke Dumbarton Oaks-förslaget i väsentliga hänseenden modifieras, riskera de till organisationen anslutna staterna att dragas in i aktioner, som icke blott ligga långt utanför deras intressesfär utan också bestämmas mera av makt-politiska intressen än av rättssynpunkter. Ännu större risker möta kanske i ett annat hänseende. Meningen är att effektivisera säkerhetsapparaten genom en sorts aktionsberedskap. För denna beredskap kommer man säkerligen att vilja etablera fasta stödjepunkter inom olika staters territorier, alltså anordningar i stil med Hangö eller Porkala. Det är uppenbart, att sådana stödjepunkter, även om de äro till för att underlätta kommande samfälliga aktioner, kunna utnyttjas på annat sätt.

Det är emellertid icke nog med att en stat som ingår i säkerhetsorganisationen nödgas i olika former medverka vid tvångsåtgärder och deras förberedande. Den kan också själv råka ut för sådana. Jag påminner ännu en gång om hur vidsträckta och obestämda fullmakter säkerhetsrådet skall få i detta hänseende

och särskilt om att det skall ha rätt att redan då, som det heter, freden hotas, utan att något angrepp har skett, sätta i gång tvångs-åtgärder. Vem vet, vilket handlingssätt från en nordisk stats sida som kan komma att på samma sätt som hösten 1939 eller april 1940 stämplas som ett hot mot freden? Den gamla historien om vargen och lammet! Särskilt är det möjligt att man försöker utjämna farliga spänningar mellan stridiga stormaktsintressen på mindre motståndskraftiga staters bekostnad. Sådant kan ju alltid ske, såsom det skedde med Tjeckoslovakien 1938, men det betänkliga är, om dylika aktioner få ett slags stöd i säkerhetsorganisationernas statuter.

Med det nu sagda har jag ej åsyftat att uttala mig om hur Sverige bör ställa sig till Dumbarton Oaks-förslaget. Därom vill jag blott säga, att vi enligt min mening trots alla betänkligheter böra se med sympati på den tanke som ligger bakom det, men att vi dock ha all anledning att ansluta oss till den önskan om ändringar i det föreslagna säkerhetssystemet som redan framställts från andra håll. Mitt huvudsyfte har varit att söka antyda, i vad mån en anslutning till säkerhetsorganisationen förtjänar betecknas som en sådan aktiv, konstruktiv politik jag talat om. Om Sverige ger sin medverkan, bör det stå klart, att det innebär en utrikespolitik med stora risker — större än svensk politik på länge frivilligt tagit — men med ganska ovissa utsikter.

Vi kunna därför i varje fall ej slå oss till ro med anslutningen till en säkerhetsorganisation. Svensk utrikespolitik får viktiga uppgifter därutöver, om den vill fullfölja sin strävan för Nordens trygghet. Jag hoppas i sådant syfte på samarbete mellan de nordiska staterna. Då jag reser detta spørsmål, sker det i fullt medvetande om att vi i denna stund ej alls kunna bedöma, huru danskar och norrmän komma att se på de nordiska problemen sedan de blivit fria, eller i vad mån finnarna få rätt att tänka nordiskt. Mycket talar för att ett starkt motstånd kommer att resas på många håll. Jag vet också att vår utrikespolitik under krigsåren har vållat allvarlig misstämning mot oss, men att även den stundom oresonliga kritik, för vilken den utsatts, har vidgat klyftan. Jag förstår också, om man ler åt den vilja till samförstånd som skall visas sedan faran är över. Jag skall icke försöka några gissningar om framtiden. Blott några ord om Sveriges väg. Vi kunna intet göra för att förmå dem som äro motviljiga att ge vika; varje försök att genom hot, tvång eller köp-

slagan inaugurera en nordisk politik är dömt att misslyckas. Vad vi kunna göra, om vår övertygelse är fast, det är att utan anspråk på vederlag lägga i dagen, hur mycket Nordens frihet ligger oss om hjärtat. Detta icke blott i ord, utan även i sådan handling som kan bliva våra broderfolk till gagn. Den samhörighetskänsla, som binder förut åtskilda folk tillsammans, förkovras endast långsamt och trögt genom propaganda och upplysningsverksamhet, men den kan fort slå starka rötter under gemensamma upplevelser av avgörande betydelse.

Låt mig då först slå fast, att det finnes utrymme för ett politiskt samarbete i Norden inom den blivande säkerhetsorganisationens ram. För det första är det förutsatt, att organisationen skall så att säga utbyggas genom särskilda avtal om olika staters skyldigheter i blivande konfliktfall. Ännu är föga bekant om hur man tänkt sig dessa avtal utformade. Men det borde icke finnas något hinder för att avtalen, i vad de nordiska staterna angår, taga särskilt sikte på den inbördes hjälpen dem emellan. Det borde t. o. m., i enlighet med en tanke, som tidigast, tror jag, framkastats av Undén, kunna utverkas att var och en av dessa stater finge sina militära förpliktelser begränsade till att gälla enbart inom Norden. För det andra talar Dumbarton Oaks-förslaget om s. k. regionala överenskommelser. Meningen härmed är ännu dunklare. Men även här tyckes det finnas en utgångspunkt för politiska överenskommelser de nordiska länderna emellan.

Det finnes alltså utrymme för en nordisk politik, som på basis av det internationella säkerhetssystemet men utöver vad som direkt följer av detta är ägnad att säkerställa Nordens trygghet. Men vi kunna icke stanna vid detta perspektiv. Vi måste räkna med möjligheten av kriser där den stora säkerhetsorganisationen sätter sig ur spelet. Låt oss tänka oss det fall, att en nordisk stat blir utsatt för ett allvarligt krigshot eller ett angrepp utan att likväl säkerhetsorganisationen träder i aktion. Jag har redan anmärkt att detta mycket väl kan inträffa, särskilt om de blivande omröstningsreglerna omöjliggöra aktioner riktade mot stormakter. Är den hotade staten i sådant läge helt lämnad åt sitt öde? Jag kan icke tänka mig att säkerhetspakten skulle kunna så tolkas, att icke andra stater finge komma den angripne till hjälp; Dumbarton Oaks-planen synes icke lägga hinder i vägen för allianser, biståndspakter o. s. v. förbundsmedlemmarna emellan. Detta måste vi särskilt taga fasta på. Vi måste fasthålla vid de nordiska staternas obestriddliga rätt att komma en broder i nöd till hjälp, och vi

måste fasthålla vid deras rätt att planera och överenskomma med hänsyn till en sådan situation. Kanske är i ett sådant läge hjälp från annat håll ej utesluten.

En annan tänkbar eventualitet är, att det blir en konflikt mellan de stormakter, som bilda kärnan i säkerhetsorganisationen — en konflikt som i och för sig icke berör Norden. Jag vill icke förena mig med dem som spå en sådan utveckling. Men det vore orimligt att blunda för möjligheten. Vad ha då Nordens stater att göra i en sådan ny världsbrand? Ja, det beror ju på vad säkerhetsorganisationens regler komma att föreskriva. Kanhända driva de oss till att ställa oss på den ena eller andra sidan, alltefter som rösterna falla i säkerhetsrådet. Det är ett oroande perspektiv, och jag hoppas för min del att omröstningsreglerna icke bli sådana att vi råka ut för det. Kanhända bli däremot omröstningsreglerna sådana att säkerhetsorganisationens apparat icke sättes i gång i ett sådant läge som det antydda. Då faller hela systemet tillsammans. Men utan tvivel bliva de nordiska staterna såväl som alla andra utsatta för en stark press från olika sidor med anspråk på att de skola taga parti.

För mig står det som ett livsvillkor för Norden att i sådana lägen bevara handlingsfriheten. Det är tillika ett livsvillkor, att vi följa en gemensam linje och icke låta omständigheterna ännu en gång driva oss in på skilda banor. Så vitt jag förstår, är det därför angeläget, att vi på förhand räkna med denna situation såsom möjlig och i samarbete vidtaga de anstalter som den påkallar. Och jag kan icke föreställa mig att en sådan politik, upplagd med hänsyn till en situation då säkerhetsorganisationen kunde bliva satt ur spelet, kan betecknas som stridande mot dess principer.

Vart bör då en sådan nordisk samverkan syfta? Till vilken hållning i ett kommande världskrig? Det är för tidigt att nu ge bestämda svar på sådana frågor. Jag tror t. ex. icke, att det är riktigt att fastslå neutraliteten såsom en under alla omständigheter oryggelig princip för vår utrikespolitik.

Men det står ändå klart för mig, att vi i främsta rummet måste sträva att hålla Norden — i dess helhet — utanför en sådan konflikt. Jag vet, att många anse en sådan hållning både äventyrlig och förkastlig. Solidariteten måste sättas i neutralitetens ställe som ledstjärna för vår politik. Man måste välja sida, taga sin del i ansvaret, icke passivt lita till andras insatser. Härtill vill jag anmärka, att solidaritetskravet kan vara berättigat, när det gäller livsavgörande ting: om man har att göra med en makt, vars

herravälde betyder ointetgörande av allt som ger vårt nationella liv dess värde. Och jag tänker härvid icke blott på det yttre hot den kan utöva, utan också på att den kanske hotar att pressa på oss en ideologi, en samhällssyn, som för oss är outhärdlig. Men innan man i ett sådant läge tar parti, skall det verkligen vara något så när klart att det gäller en fråga om liv och död. Att i oträngt mål uppge sin handlingsfrihet i solidaritetens tecken det är intet annat än det som med klarare verba kallas allianspolitik. Och sådan politik är enligt all erfarenhet mycket farlig. Vill man t. ex. någon sorts nordisk anknytning till ett västmaktsblock måste man, i den mån en sådan politik över huvud är möjlig, besinna att den innebär att göra Norden, eller den del därav som i ett sådant läge över huvud komme att behålla någon handlingsfrihet, till förpost mot ett Ryssland, som i detta nu står mäktigare än någonsin förut.

Man invänder nu kanske, att solidariteten ingalunda bör innebära anslutning till en bestämd maktgrupp, utan endast underkastelse under en internationell säkerhetsorganisation. Det beror på. Som jag redan anmärkt, bliva troligen omröstningsreglerna för säkerhetsrådet sådana, att organisationen i detta läge helt enkelt är borta. Men om omröstningsreglerna gestaltas på annat sätt, så kan man fråga sig om underkastelse under dem blir ett äkta uttryck för något som kan kallas solidaritet. Om över huvud taget säkerhetssystemet skall fungera i en verklig stormaktskonflikt, blir omröstningens utgång i varje fall någonting högeligen ovisst. Man antager visserligen ofta som självklart, att den blir ett uttryck för västmakternas vilja. Det är lika möjligt, att de bli jäviga såsom parter i konflikten, och då beror det på en slump, till vilken sida det s. k. solidaritetsbudet kommer att kalla oss, om icke, såsom troligast är, säkerhetsrådet hamnar i olösliga dispyter om var egentligen majoriteten finnes.

Nej, det är fullt naturligt att i ett sådant läge, då säkerhetsorganisationen brister på grund av en stormaktskonflikt, som ej berör Norden, i första hand sträva att hålla oss och om möjligt hela Norden utanför. Men — jag upprepar det — neutraliteten kan icke vara ett lösenord för alla tider och omständigheter. En kommande storkonflikt kan tvinga oss att taga parti. Och det kan ju också hända att utvecklingen dessförinnan föranleder oss att närma oss den ena eller den andra maktgruppen. Det enda som under alla omständigheter borde fasthållas, är omsorgen om att de nordiska staterna måtte gå en gemensam väg.

Jag sammanfattar: vi måste sträva till en nordisk politik, i första hand inom en blivande internationell säkerhetsorganisations ram, men också med sikte på sådana lägen, där denna organisation kommer ur spelet. Och målet bör vara att hålla Norden fritt och samlat. Om formerna för denna koordinering skall jag här ej tala. Den, som har till yrke att syssla med offentlig rätt, har ju givetvis ett särskilt intresse för de mångahanda uppslagen rörande försvarsförbund, statsförbund, förbundsstat o. s. v. Men just han blir kanske mer än andra benägen att icke överskatta formernas betydelse. Vad som är viktigt är att samarbetet går på djupet. Inom mycket stora områden av varje nordisk stats liv måste en nordisk orientering återverka, om den skall bli effektiv; här gäller till fullt vad jag i början framhöll om att utrikespolitik som drives på allvar aldrig kan stanna vid att bli ett avgränsat specialgebit. Viktigt är också att sammanhållningen blir hållfast. Därvid kommer det mindre an på formella band — traktater och institutioner — än på att samhörighetskänslan slår fasta rötter i folkens medvetande.

Det återstår mig ännu en sak. Jag har försökt att lägga upp vårt problem efter principiella linjer. Jag har undvikit att beröra vissa konkreta problem. Men det måste till sist sägas något om det som för oss är själva livsfrågan. Det måste sägas något om Ryssland.

Varje resonemang om svensk utrikespolitik måste utgå från det faktum att Ryssland nu har en överväldigande styrka, och att dess maktställning helt visst kommer att bli mycket varaktigare än den som Tyskland för en kort tid tillkämpade sig. Har man att räkna med fortsatt rysk aggressivitet i Norden eller med en politik, som siktar till upprätthållande av en rysk intressesfär av underdåniga randstater, då är vårt läge i sanning beklämmande, och då är mycket av vad jag förut har sagt bara drömmar och illusioner.

Men dagens lösen är att icke fastna i misstroende och nedärvd rysskräck. Jag tror att vi allvarligt böra besinna denna maning. För att kunna göra detta måste vi emellertid göra klart för oss, att den traditionella syn, som det skulle gälla för oss att utrota — och som Finlands folk för sin del nu är i färd med att riva ut ur sina hjärterötter — icke beror på ett stort missförstånd utan har djupare fäste.

För det första: väl är det sant och förtjänt att understrykas,

att Rysslands historia icke visar oss den varaktiga expansionsdrift, som den populära föreställningen gärna förbinder med den. Möjligen ha vi till och med i någon mån felbedömt dess politik på hösten 1939. Men det finnes tillräckligt många exempel på rysk aggression för att göra vår oro motiverad. Det får icke stickas under stol med att nu senast behandlingen av det slagna Finland och av de baltiska folken givit den ny näring. Ingenting får dock bedömas efter historiska schabloner. Och nu kommer det an på huru förhållandena utvecklas. Genom att förtroendefullt åter-skänka Finland dess handlingsfrihet, genom att icke mera låta de svenska kommunisterna agera som ett ryskt lydparti och genom att med förtroende acceptera ett nordiskt samförstånd, som icke kan syfta till annat än status quo, skulle den ryska statsledningen kunna undanröja mycket av den gamla rysskräcken. Det skulle lindra den beklämmande oro för framtiden som eljest svårigen kan skingras.

Emellertid sitter misstroendet egentligen mycket djupare. Det bottnar i oron inför det främmande och okända. Vi tillhöra olika världar; Sverige lever vid kulturgränsen mellan väster och öster. I detta nu är f. ö. Ryssland mera renodlat ryskt, eller i varje fall icke-västerländskt, än det varit på ett par århundraden. Vad denna gräns betyder förstår man kanske icke längre västerut, men vi ha århundradens erfarenhet. Känslan av främlingskap ökas genom den stränga vakthållningen vid gränsen. Vägen är spärrad för västerländska kulturimpulser; att den ryska statsledningen anammat en föråldrad ekonomisk teori från Västerlandet såsom en troslära är blott ett undantag som bekräftar regeln. Och å andra sidan: svårigheterna för västerlänningar att tränga in i ryska förhållanden ha alltid varit stora och äro nu oöverkomliga.

Så länge det förblir på detta sätt, kan det äskade förtroendet icke bli annat än den tro, som, enligt vad jag lärde mig i min ungdom, är »en viss tillförsikt om ting som icke synas». Men ett sådant läge är ödeläggande för all utrikespolitik som bygger på annat än väpnad makt. Skall den mellanfolkliga sammanlevnaden bli dräglig, fordras ett visst mått av öppenhet, så att icke folken stänga in sig bakom kinesiska murar, och dessutom något av en gemensam livs- och samhällssyn. Det var någonting fruktansvärt som hände, när nazismen bröt in och förstörde den gemensamma kulturgrund vi förut byggde på. I den nya värld, som nu skall byggas upp, ställer oss Ryssland inför liknande problem. Märk väl: jag underkastar icke den ryska kulturen något bedömande, någon vär-

dering. Jag konstaterar bara det ödesdigra främlingskapet. Och då jag gör detta, stannar jag icke vid en så tidsbestämd företeelse som bolsjevismen; vem vet förresten hur det går med den! Jag tänker på hela det för oss främmande komplex av kulturtraditioner som bestämmer ryskt liv och ryska tänkesätt. Med den roll som måste tillkomma Ryssland i den kommande säkerhetsorganisationen är detta främlingskap något mycket farligt. Om vi skola våga tro på den, trots alla brister i själva mekanismen, så är det ju i förlitan på ovägbara andliga makter, som icke äro så strängt bundna inom statsgränserna. Men hur skola de kunna göra sig gällande i en avskild värld sådan som Ryssland!

För oss är främlingskapet ett särskilt brännande problem, som måste öka vår oro. Medan svenskt politiskt liv med allt vad det innebär av bl. a. utrikespolitiska aspirationer ligger som en inför hela världen öppen bok, få vi om ryskt liv ej just annan kunskap än de makthavande försiktigt ransonera ut. Vi veta, att där bl. a. röra sig mångahanda tankegångar som från våra utgångspunkter vore otänkbara, och att vi därför på ett särskilt sätt måste vara på vår vakt. Bekymmersamt är icke minst att rysk politik i följd av avspärrningen kring Ryssland och inom Ryssland kan bygga på de allra svåraste misstag beträffande västeuropeisk och särskilt nordisk politik.

Det beror självklart i första hand på den ryska statsledningen, om dimmorna skola kunna skingras. Men vi ha att göra allt på vad oss ankommer — och detta är kanske den viktigaste uppgiften för svensk utrikespolitik, i detta ords vidsträcktaste mening. Vad vi kunna göra för att undanröja misstron, är för det första att rätta vår hand till ett fritt — i anda och sanning fritt — kulturutbyte, som vi, med vår gamla anknytning till Östeuropa, har förutsättningar att göra långt intensivare än många andra folk. Och det gäller framförallt — såsom jag redan antytt — att i det längsta möjliga föra en obrottsligt fredlig politik utan bindande engagement åt något stormaktshåll och medverka till att denna politik blir hela Nordens. Läget för dagen ger särskild anledning att inskräpa detta. Vi måste av skäl som det är överflödigt att utveckla på ett särskilt sätt känna sympatier för de stora västliga demokratierna. Men det bör vara ett långt steg därifrån till politiska engagement. Det vore också lyckligt om det kunde förbyggas, att falska slutsatser i denna riktning bleve dragna ur dagens svenska opinioner.

På samma gång är det emellertid angeläget att med mycken

omsikt överväga, hur mycket vi böra uppföra för misstrons undanröjande. På mångfaldiga sätt — öppna och försåtliga — kan en litet stat snärjas in i en mäktig grannes intressesfär. Man skulle önska ett mycket klarare medvetande härom än det som f. n. visar sig i svensk diskussion om Finland. Det kan hända, att den slagne måste böja sig mycket djupt — därom vill jag ej yttra mig. Men hur kan man blunda för att ett folk med demokratiska institutioner träffas i sin självständighets innersta kärna, när vissa meningsriktningar — man vet till sist icke, hur många och hur stora — diskrimineras, särskilt då det sker därför att de ej motsvara rysk uppfattning om demokrati! Vi ha ju under 5 år haft problem-läget — förhållandet mellan en liten demokrati och en stor diktatur — konkretiserat för oss och böra därför ha samlat lärdomar inför det nya läge av samma art som vi nu blivit försatta i. Jag har för min del under dessa år i stort sett varit tillfreds med vår utrikespolitik, med dess blandning av fasthet, då det gällt det väsentliga, och smidighet, men jag har på samma gång glatt mig åt folkviljans friska reaktion, dess ömtåliga och sunda känsla för självständighetens realiteter. Jag hoppas, att det går på samma sätt i fortsättningen. Visserligen har jag hört från sådant håll, där man under krigsåren mest energiskt fört den nationella självhävdelens talan, att det skulle vara en stor skillnad mellan Tysklands maktställning och Rysslands. Den förra var något tillfälligt; att vika undan för den var därför förkastligt såsom innebärande en tarvlig konjunkturpolitik. Rysslands maktställning är däremot varaktig; att böja sig för den är sund realpolitik. Det vore det farligaste som kunde hända oss, om sådana tankar vunne insteg, om med andra ord viljan till självständighet skulle fasthållas endast i den mån den kunde bygga på vissheten om kommande omskiften. Jag tror det är riktigare att utgå från en enklare tanke: Sveriges frihet bör värnas, så långt vi det kunna, även om framtiden är oviss. Så förstod jag vår hållning under det tyska överväldets tid, och sådan skulle jag vilja att den förbleve.